

*Ui Bó-gí ê Hák-síp**Kiàn-líp Chók-kûn ê Chū-sìn-sim**Lâu Jōng-eng ék-siá*

Siong-sìn ū chiok chē lāng it-tít lóng siūⁿ bōe-thong, ūi sím-mih tiōh ài lāi óh bó-gí--leh? Mā ū lāng kun-pún tiōh m̄-bat siūⁿ-kòe ài hák-síp bō-gí. Sīm-chì khòaⁿ-bōe-khí ka-kī ê bō-gí, ték-piát sī siūⁿ-kòe ko-téng kàu-iòk..ê, ū chit-khóan koan-liām ê lāng koh khah giām-tiōng! Sór-í tī Tâi-ôan ê thák-chheh-lāng, tùi i sin-sin khó-khó sór óh--lāi ê "pát-lāng ê gí-giân", lóng khah tiōng-sī. Phì-jū khòaⁿ-tāng "Hôa-gí", "Eng-gí", khòaⁿ-khin "A-niâ ê òe". Sór-í kin-á-jit tī kàu-iòk thé-hē lāi-té, tàk-ê piàⁿ-miā teh óh Hôa-gí, óh Eng-gí, óh Jit-gí téng-téng. In-ūi óh che khah ū chuí-chún, mā khah ū chhut-lō. Tì-sú kin-á-jit ū hoat-tō iōng bō-gí chòe chú-thé-sèng lāi siōng-khò, ián-káng ê lāng, sòa pìⁿ-chiâⁿ chit-chióng hi-hán ê tōng-bút. Che è-tàng hō lán lāi chòe chit-ê su-khó, nā sī chit-ê chòk-kûn in tōa-to-sò ê lāng lóng "bōe ài iōng", á-sī "bōe hiáu iōng" bō-gí, che kám ū khó-lêng pìⁿ-chiâⁿ chit-ê ū chun-giâm, ū chū-chú ê chòk-kûn? Kin-á-jit tī Tâi-ôan ê 4 tōa chòk-kûn, in ê chun-giâm kap in sór sú-iōng bō-gí ê chêng-hêng, ū chin bit-chhiat ê koan-hē. Phì-jū kóng, Tâi-ôan ê Pêⁿ-po-chòk, pi-chhám kah hām chit-kù in ê gí-giân lóng bō lāng teh kóng, sór-í in ê chun-giâm chiū

ôan-chôan phah bô--khì--lah. Í-sek-liát (以色列) chit-ê kok-ka ê lāng, in-ūi kā in ka-kī ê bō-gí pō-liû kah hó-sè liu-liu, sui-jiân in ê kok-ka bô tōa, m̄-kú in iáu-sī kòe kah chin ū chun-giâm.

Lán lāi khòaⁿ kó-chá á-sī hiān-tāi Tâi-ôan kap gōa-kok ê lèk-sú, ū chit ê chiok hó ê kiàn-chèng, chū-sī só-ū--ê thóng-tī-chiá, lóng sī siūⁿ chīn pān-hoat, beh kìm-chí siau-biát pī-thóng-tī-chiá ê gí-giân. Lán nā lāi khòaⁿ hit-tong-sī "Phó-hoat Chiàn-cheng" liáu-aū, *Prussia*(普魯士) chiàm-léng Lòk-lím(洛林), A-ní-sat-su(亞爾薩斯), chiū chek-sī kìm-chí in kóng Hoat-gí, siong-sìn tàk-ê tùi "Chòe-āu-chit-khò" ê bûn-chiuⁿ, lóng ū chin chhim ê ìn-siōng chiah tiōh. Tâi-ôan ê chêng-hêng mā sī kāng-khóan! Jit-pún-lāng thóng-tī Tâi-ôan ê sī, ūi beh thui-hêng "Hông-bîn-hòa" Ùn-tōng", chek-kék thui-hêng "Kok-gí Ka-têng", beh lāi siau-biát Tâi-ôan kok chòk-kûn ê bō-gí. Tâi-chiàn liáu-āu, Kok-bîn-tóng lâi chiap-siu chèng-kôan, mā-sī iōng kāng-khóan pō-sò lâi thui-hêng "Kok-gí". Iōng hoat-chîⁿ, kòa-káu-pâi téng-téng bû-só-put-chì ê chhiú-tōaⁿ, lâi kìm-chí kóng Tâi-ôan bō-gí. Che sī chit-chióng bô thiàⁿ-sim kap ok-tòk ê chò-hoat. Thóng-tī-chiá ê bòk-tek, chiū-sī beh siau-biát pī-thóng-tī-chiá ê bûn-hòa. In-ūi bō-gí sī chit-ê chòk-kûn ê óah-hòa-chiòh(活化石). Sór-í bō-gí it-tān

siau-sit--khì, chit ê chòk-kûn tiōh bōe kì-tit ka-kī ê kun-gôan, sòng-sit jīn-tōng kap kui-siök-kám, án-ni chiū hong-piān pī lâng lâi thóng-tī--lah.

Kó-kim Tân-gōa tùi ka-kī bō sìn-sim ê chòk-kûn, in ê thák-chheh-lâng kap tì-sek hūn-chú, lóng ê piàⁿ-miā khì óh pát-lâng ê kiông-sè gí-giân. Phì-jū kóng, kòe-khì Lô-má ê thák-chheh-lâng, piàⁿ-miā óh "Hi-liáp-bûn"(希臘文). Āu--lâi chiah tò-tng--khì kiàn-lip "La-teng-bûn"(Latin) ê pún-chit kap chû-thé. Bûn-gē-hòk-heng sî-tâi, Ì-tâi-lî(IItaly) ê bûn-jîn, piàⁿ-sè óh "La-teng-bûn", it-tit kàu Làn-teh(Alighiere Donte 1265-1321) iōng ka-kī ê bó-gí Ì-tâi-lî-bûn chhòng-chok "Sîn-khiok"(Divine Comedy神曲), chiah kiàn-lip Ì-tâi-lî-bûn ê chû-thé-sèng. Eng-gí ê miā-ün mā sī kāng-khóan. 14 Sè-kí í-chêng ê Eng-kok-lâng, chû-jîn "Eng-gí" sī bô chuí-chún ê gí-giân, só-í piàⁿ-miā óh "Hoat-bûn" "La-teng-bûn". Ú chit-ūi Eng-kok miâ kiò Hôai-khek-lî-hu(Wycliffe 1382) thôan-kàu-sû, chiong La-teng-bûn Sèng-keng hoan-ék chòe Eng-gí, kiat-kó ín-khí Eng-kok kàu-höe ê hùn-nö, pī koaiⁿ jip kaⁿ-lô, sîm-chì àu--lâi hō lâng pian-si ê chhi-chhám miā-ün. Jít-pún tī Bêng-tî-i-sin chìn-chêng, hit-sî ê thák-chheh-lâng, phêng bô jīn-tōng ka-kī ê "kha-nah"(假名). Hân-kok ê hak-chiá, mā khòaⁿ bōe khí ka-kī ê

"Gān-bûn"(謢文), lóng piàⁿ-miā beh óh Hán-bûn, án-ni chiah ê-tàng hián-sî ka-kî ê tōe-ūi. Chit-khóan ê hián-siōng kap chit-má ê Tân-ôan-lâng chin kāng-khóan, lóng piàⁿ-miā teh sú-iōng in kám-kak khah ū chuí-chún ê "Hôa-bûn", "Eng-bûn". Che lóng sī chū-pi ê sim-thài. Chiàu gí-giân hak-ka ê kóng-hoat, chit ê lâng, ke bat chit-chióng gí-giân, chiū ke chit-liáp thâu-náu. Só-í, óh pát-lâng ê gí-giân sī hó tâi-chì, sī tát-tit kó-lê..ê. M-kú, chìn-chêng ū chit ê chiok tiōng-iàu ê tiâu-kiāⁿ, chiū-sī ài tâi-seng öe-hiáu "Chhùi kóng pē-bú-öe, chhiú siá Tân-ôan-bûn". Iōng ka-kī ê bó-gí lâi óh pát-lâng ê gí-giân; m-sī iōng óh--tiòh ê "Pak-kiaⁿ-gí" koh lâi óh gôa-kok-gí, ke tñg chit-liàn. Bòk-kòai Tân-ôan-lâng óh gôa-kok-gí ke chiok sin-khó. Öaⁿ chit-kù-öe lâi kóng, chiū-sī, iōng ka-kī ê bó-gí chòe chû-thé-sèng lâi óh gôa-kok-gí khah kín óh, khah hó óh. Lán nā tit-chiap iōng Tân-gí óh Jít-bûn, lí ê-tàng hoat-hiän ū chiok chē beh-á-beh kāng ê só-châi. Sîm-chì Eng-gí mā kāng-khóan; phì-jū théh--khì(提去)—take it, tñg(轉)—turn, hō(呼)—call, tîn(陣)—team, lō(路)—road, sip(濕)—seep, hùi(費)—fee, hiáp(協)—help, sio(燒)—sear; hō(予)—for téng-téng. Chin-chiàⁿ sī ū chin-chê chhù-bî koh ê-tàng sio-thong..ê.

Bó-gí tàu-té ū sîm-mih tiōng-iàu-sèng, tát-tit lán tiöh-ài hê-miā kā chhiúⁿ-kiù kap châu-chhöe--leh? Tùi gí-giân ū ki-pún

siōng-sek ê lâng lóng chai-iáⁿ, "Bó-gí" put-tān sī chit-chióng kau-thong ê kang-kū, iā sī chit-chióng kám-chêng ê kau-liû, bûn-hòa ê tû-á, su-khó ê hong-sek, chòk-kûn ê hû-hō, piáu-tát ê phiau-kì, koh khah tiōng-iàu..ê sī "chun-giâm ê i-hō" kap "chū-sìn-sim ê kiàn-lip". Só-í ū Tâi-ôan i-sek ê lâng, lóng siūⁿ chīn pān-hoat teh chhòng-chō bó-gí ê khôan-kéng, pau-koat "Gí-giân pêng-téng-kôan" kap "Bó-gí kàu-iòk kôan" ê cheng-chhú. M-kú tñg-kî (1895-1996) siū gōa-lái chèng-kôan thóng-tī ê Tâi-ôan-lâng, ū chin chē í-keng piⁿ-chiâⁿ "bân-phôe sin-pū", tui bó-gí ê sú-iōng

lêng-lék iā í-keng sòng-sit, tī chai-bat siōng mā í-keng bâ-pì. Só-í jīn-ti kap koan-liām ê kái-piàn, chiâⁿ-chòe "Bó-gí" sī-m-sī ē-tàng tèng-kun kap seⁿ-thòaⁿ ê koan-kiān.

Ui téng-bīn só kí ê lē, hō lán phór-phór-á chai-iáⁿ, bó-gí kap chòk-kûn chū-sìn-sim ê kiàn-lip ū chin tōa ê koan-liān. Chit-má ē-tàng lâi chòe chit-ê kiat-lūn, nā-sī tng lán ê tì-sek-hūn-chú kap thák-chheh gín-á, lóng ē-hiáu "chhùi kóng pē-bú-ōe, chhiú siá Tâi-ôan-bûn" ê sî, chiū-sī Tâi-ôan-lâng "Bûn-gē hók-heng", "Tâi-ôan i-sek", "Chun-giâm chū-chú" kap "Kiàn-lip chū-sìn-sim" ê sî-ki kàu--lah.

Han-chî-hoe

Sio-k-iông

Si-chêng sī

Chêng-chêng tōh tī àm-thâu-á ê chhân-hōaⁿ

Seh

Phú-phú khui tī chái-sî

Kàng--löh ê chit-bák-nih

Si-chêng ê khùi-lát

Hòa-chò o-kôaⁿ ê chuí.....

Bák-sái hoeh-chuí nah bē lī

Si-chêng sī

Tang-bóe tú kòe

Liû-chhiⁿ

Tà-bông ê soaⁿ-piⁿ

Tûi--löh ê chit-bák-nih

Chhián-chí ê han-chî-hoe

Kan-taⁿ chhun léng koh tēng ê

Phû chhut chit-lìn chit-lìn

sí-thé.....

Bô hóe-khì ê hóe-kng